

45 · Vurdering og sammenfatning

Datidige vurderinger af påvirkningsforsøgenes gennemslagskraft

Østlandenes ledelse havde generelt en tendens til at fremstille påvirkningsarbejdet i de vestlige lande som succesfuldt. Der var imidlertid forskel på de positive vurderinger på højt niveau og de typisk noget mere negative vurderinger fra lavere niveauer som den sovjetiske ambassade i Danmark. Ambassaden indberettede fyldigt om forslag og strategier for påvirkning, men kom oftest med negative vurderinger af dens virkning.

Østlandene erkendte sjældent, at det kunne skyldes svigtende ideologisk tiltrækningskraft eller manglende evne til planlægning af strategierne. De mindre tilfredsstillende resultater blev typisk tilskrevet enten det „aggressive Vestens modkampagner“ eller det „utilstrækkelige arbejde“ i Sovjetunionens lokale støttegrupper som DKP og venskabsforeningen. En sjælden gang fandt ambassaden dog den dybereliggende årsag i, at kendskab til kommunistisk styring forhindrede „den helt store støtte fra danske organisationer og fagforeninger“. Det gjaldt eksempelvis en ambassadeindberetning om effekten af Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerheds arbejde.¹ Men jævnligt var det DKP's og Landsforeningens indsats, som fik hårde ord med på vejen.² Særligt DKP tog ofte bebrejdelserne til sig af loyalitet og anvendte dem til indre disciplinering.

Efter de danske efterretningstjenesters opfattelse var det DKP, der med sin organisationserfaring havde potentiale til at gennemføre påvirkningspolitikken, hvis de rette omstændigheder var til stede. Gennem 1970'erne diskuterede man ofte i vestlige regeringskredse, om man burde undersøge landenes kommunistpartier for såkaldt „undergravende virksomhed“. Herom var de

¹ “O dvisjenii sa jevropejskiju besopasnost v Danii” [Om bevægelsen for europæisk sikkerhed i Danmark]. Indberetning fra 3. sekretær ved ambassaden i København, Tjebotok, til SSOD, 20. juni 1974, GARF f. 9576-R, op. 20, d. 449, ll. 126-130.

² Referat af samtale med medlem af DKP's CK Svend Nielsen 29. maj 1961, indberetning fra 1. sekretær ved ambassaden i København A.A. Rynnikov, 9. juni 1961, RGANI f. 5, op. 50, d. 326, ll. 111-115; “Spravka o dejatelnosti Obsjtjestva „Danija-SSSR“ po sostojaniju na 1-oje ijulija 1973 goda.” [Notat om Landsforeningen Danmark-Sovjetunionens virke pr. 1. juli 1973] Indberetning til SSOD fra Ju. Samokhin, SSOD og 1. sekretær ved ambassaden, 21. juni 1973, GARF f. 9576-R, op. 20, d. 123, l. 200-206a; A. Koroljov, vicechef i skandinavisk afdeling i SSOD til Samokhin, 27. august 1973, GARF f. 9576-R, op. 20, d. 123, l. 207; Otjot o pojesdke delegatsii Latvijskogo otdelenija Obsjtjestva drusjby „SSSR-Danija“ v Daniju s 5 do 12 nojabrja 1978 goda i o predvaritelnykh itogakh „Dnej SSSR“ v Danii s utjastjem Latvijskoj SSR” [Rapport om en rejse for den lettiske del af venskabsforeningen USSR-Danmark til Danmark 5.-12. november 1978 og om de foreløbige resultater af sovjetiske dage i Danmark med deltagelse af den lettiske sovjetrepublik] Latvijs Valsts Arhivs, 338 f., 2 apr., 4 l., 12-21 lp.

enkelte NATO-lande ikke enige. Flere medlemslande, heriblandt Frankrig, fandt det problematisk og ømtåleligt at overvåge politiske partier, hvis der ikke var tale om kriminel virksomhed. Storbritannien derimod fandt opmærksomheden på kommunistisk virksomhed relevant, og Norge og Danmark betegnede dette arbejde som værdifuldt og nødvendigt, men understregede samtidig, at det ikke skulle blive rutine at beskrive lovlige partier, deres medlemstal og aktiviteter. Det ville være vanskeligt at legitimere over for offentligheden, og også PET anbefalede mådehold med systematiske overvågninger. Dog forblev efter PET's opfattelse DKP en hovedmodstander på hjemmefronten, hvis aktiviteter burde følges nøje.

DKP's eksistens og virksomhed var lovlig og en del af det danske parlamentariske system. PET og FE begrundede i 1976 derfor overvågningen af partiet med, at DKP arbejdede til fordel for en fremmed magt. „Såvel Sovjetunionens Kommunistiske Parti som nationale kommunistpartier forsøger fortsat at påvirke, kontrollere og udvikle den undergravende virksomhed, og at udnytte de internationale politiske udviklingstendenser til dette formål. I forbindelse hermed bør det erindres, at DKP igennem mere end 25 år har optrådt som et af de mest Moskva-tro politiske partier i Vesteuropa“.³ Både NATO og de danske efterretningstjenester betegnede DKP's aktiviteter i Danmark som „undergravende virksomhed“. Aktiviteter som propaganda, sabotage og spionage, som DKP udførte, var en del af den „efterretningsmæssige trussel imod Danmark fra Warszawapagten“.⁴ Den kommunistiske bevægelses overordnede mål blev beskrevet som „at underminere en nations militære, økonomiske og politiske styrke eller psykologiske moral, samt splitte og svække det eksisterende samfundssystem med nationens totale sammenbrud som det endelige mål“.⁵

I forsøget på at beskrive DKP's virksomhed udfærdigede PET gennem hele perioden opgørelser over partiets politik, ideologi, medlemstal, styrke, organisationsopbygning, økonomi, presse og skolingsvirksomhed. De systematiske rapporter vedrørte også DKP's indflydelse på andre grupper, bevægelser og foreninger, der var kommunistisk styrede eller infiltrerede, ligesom de gengav PET's viden om den internationale kommunisme, navnlig om samarbejdet med de øvrige kommunistpartier i Norden, Vesttyskland, DDR, Sovjetunionen og Polen. Efter de danske tjenesters vurdering var DKP's politiske indflydelse langt større, end partiets lave medlemstal lod formode på grund af dets internationale forbindelser og partiets erfaringer i subversion. Dertil kom DKP's evne som „initiativtager til aktioner i det danske foreningsliv, besættelse af nøgleposter i ledelsen, dannelse af nye komitéer, aktionsgrupper, demon-

³ „Fokus på spionage, sabotage & undergravende virksomhed“, Fokus nr. 6/76, FE's arkiv.

⁴ Halvårsoversigt nr. 1, 9. maj 1965, FE's arkiv.

⁵ „Fokus på spionage, sabotage & undergravende virksomhed“, Fokus nr. 6/76, FE's arkiv.

strationer mv.⁶ I en række andre danske foreninger fandt ifølge de danske efterretningstjenester lignende indirekte styring sted fra DKP.

FE rapporterede i 1964 om venskabsforeningerne, at de havde til formål at fremme de venskabelige forbindelser mellem to lande gennem oplysningsvirksomhed, som dog „let forvandles til en ikke ønskværdig propagandapolitik, som udnyttes i den psykologiske krigsførelses tjeneste“.⁷ Men det var imidlertid efter begge efterretningstjenesters vurdering alligevel ikke gennem venskabsforeningerne, at partiet vandt indflydelse. PET's rapporter fra perioden giver det indtryk, at den sovjetiske invasion i Tjekkoslovakiet 1968 og Sovjetunionens deraf følgende prestigetab i den vestlige offentlighed gav bagslag til foreningerne, således at hverken venskabs- eller fredsföreningerne vakte den store sympati i den brede befolkning.⁸

DKP's styrke lå efter PET's vurdering i partiets tradition for kadreskoling, som er beskrevet i kapitel 43. Skolede personer blev placeret højere i partiorganisationen eller i infiltrerende funktioner i ikke-kommunistiske foreninger.⁹ De økonomiske tilskud til DKP fra østblokken betød ekstra midler til illegalt arbejde og styrkede også efter PET's opfattelse i betydelig grad DKP's propagandaevne.¹⁰ Hertil kom indirekte pengeoverførsler fra både Sovjetunionen og DDR gennem DKP's ejendomme, forlagsvirksomhed og rejsebureauer,¹¹ tilførsler gennem venskabsforeningerne¹² og indtægterne fra skoling- og kursusvirksomheden.¹³ PET rapporterede også om, at DKP arbejdede med „skinskolingsprogrammer“, hvor store antal deltagere figurerede på lister, uanset om de mødte op eller ej.¹⁴

Hen mod slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne dukkede nye revolutionære grupperinger frem i Vesten, som distancerede sig fra den sovjetiske kommunisme. Det var i USA borgerrettighedsgrupper, der protesterede mod de sortes vilkår i USA og f.eks. dannede *Black Power-bevægelsen*. Det var socialistiske kredse i Europa, blandt andet trotskister, som solidariserede sig med Cuba og Kina imod Sovjetunionen. Og der var i Storbritannien intellektuelle marxister, såkaldte „Nye Venstre“-grupper, der brød med det britiske kommunistparti og dannede deres egen anti-atombevægelse *Ban the Bomb* vendt mod begge supermagter. Disse strømninger nåede også Danmark og førte til en modificering af efterretningstjenesternes trusselsvurderinger af den danske venstrefløjs aktiviteter. PET kunne i slutningen af

⁶ Halvårsoversigt nr. 1/1968, FE's arkiv.

⁷ Halvårsoversigt nr. 1/1964, Oktober 1963 – april 1964, FE's arkiv.

⁸ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 169.

⁹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 264, 263 og 160.

¹⁰ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 190 og 178.

¹¹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 243 og 178.

¹² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 178.

¹³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 263 og 141.

¹⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 195.

1960'erne konstatere, at denne trængsel på venstrefløjen både havde forvirret og hæmmet DKP's påvirkningsarbejde.

Mens PET så dannelsen af SF med Aksel Larsen i spidsen som en reel videreførelse af den sovjettro linje,¹⁵ kom den opfattelse til udtryk i såvel PET's som FE's rapporter gennem 1960'erne, at der ikke var grund til den store bekymring i forbindelse med de mange yderligtgående græsrodsbevægelser såsom *Black Panthers Party*, *Kampagnen mod Atomvåben*, *Vietnambevægelsen*, *Revolutionære Socialister* m.fl. PET og FE fulgte magtkampene på venstrefløjen gennem 1960'erne, men så ingen decideret trussel i grupperingerne, da disse græsrodsbevægelser, trods manges sympati for Maos Kina, ikke som DKP koordinerede deres politik og propagandaarbejde med en fremmed magt. Desuden pointerede efterretningstjenesterne, at de nye venstreorienterede grupper ikke havde samme organisationserfaring og led af indre stridigheder og samlet set ikke evnede at skabe masseopbakning.¹⁶ Denne vurdering stemte overens med internationale analyser af samme spørgsmål fra starten af 1970'erne.¹⁷ Desuden konstaterede PET og FE i den første halvdel af 1960'erne, at de nye bevægelser svækkede DKP's gennemslagskraft. Denne vurdering faldt sammen med DKP's egen, der udtrykte bekymring for, at „maoistkredse søgte at ødelægge DKP indefra“. PET fulgte eksklusioner af „prokinesere“ fra DKP's top samt udrensninger af trotskister, navnlig blandt aktive DKU'ere. Det vakte f.eks. ubehag i DKP's ledelse, at enkelte yngre medlemmer havde kontakter til den trotskistiske „IV. Internationale“ i Vesttyskland og Frankrig: „DKP har forgæves forsøgt at kontrollere gruppen ved at kræve, at DKP's CK på forhånd godkender deres aktioner.“ De unges afvisning af dette krav førte til ekskludering af de pågældende fra partiet, skrev PET i 1963.¹⁸ Endelig noterede PET sig, at den sovjetiske presse med tilfredshed citerede det loyale danske partis formand Knud Jespersen fra Land og Folks spalter vedrørende den kinesiske kulturrevolution: „Det har hverken med kultur eller revolution at gøre, og har derfor ingen forbindelser til en kulturel revolution. Det er simpelthen anarki. Det forekommer mig særdeles tragisk, at noget sådant kan foregå i et gammelt, civiliseret land“.¹⁹

DKP's virksomhed var og forblev efter PET's og FE's vurderinger en undergravende fare for det danske samfund. Faren bestod i partiets evne til at infiltrere de øvrige venstreorienterede grupper og dreje deres dagsorden bort fra de store utopier og over i retning af mere konkrete anti-NATO-kampagner.²⁰ DKP's styrke var partiets kamperfaring, gruppedisciplin og veludrustede propagandapparat, som gav stor mulighed for gennem infiltration i danske akti-

¹⁵ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 40 og 236.

¹⁶ Halvårsoversigt nr. 1/1964, Oktober 1963 – april 1964, FE's arkiv.

¹⁷ Materiale i PET.

¹⁸ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 238.

¹⁹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 165.

²⁰ Halvårsoversigt nr. 1, 1966, 9. maj 1966, FE's arkiv.

Østblokkens vel nok bedste kort indtil Gorbatjov: Khrusjtjov, der af mange blev set som mindre formel og autoritær end de andre ledere i østblokken. Her ved morgenmaden på SAS-hotellet under sit Danmarksbesøg i juni 1964. Fra Khrusjtjov ses med uret Nina Khrusjtjova, ambassadørparret Levytjkin, Andrej Gromyko, Jelena, Julija, Rada og Adsjubej. (FE).

vistkredse at hægte sig på de strømninger, der udviklede sig i det danske politiske landskab. Og det lykkedes ifølge PET og FE for partiet mod slutningen af 1960'erne at koble sig på græsrodsbevægelserne f.eks. ved at udnytte deres demonstrationer mod USA's krig i Vietnam, mod Grækenlands politik, mod imperialismen og lignende til også at propagandere for „Danmark ud af NATO“.²¹

Vellykket infiltration efter 1968

I perioden 1960-1966 gik infiltrationsarbejdet ifølge PET trægt. For eksempel havde DKP stået rådvild over for den nye venstrefløjs anti-atombevægelse og var endt med at acceptere protesten mod atomvåben både i Øst og i Vest. DKP havde desuden uden stor succes søgt at tage patent på en anden dansk massebevægelse, modstanden mod dansk medlemskab af EF, som DKP efter

²¹ Halvårsoversigt nr 2, 1967, 2. november 1967, FE's arkiv; PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 194.

rådslagning med østblokkens kommunistpartier havde søgt at koble sammen med anti-NATO-kampagnen.²²

Mod slutningen af 1960'erne registrerede PET fremgang på en række områder for DKP. Aksel Larsens påstand om, at SF var infiltreret af kommunister kunne ifølge PET bekræftes, og det vurderedes, at det efterhånden var lykkedes partiet gennem infiltration at sætte sit præg på SF's sikkerhedspolitiske linje. Ifølge PET var infiltrationsarbejdet i SF ledet af partisekretærerne Ingmar Wagner og Poul Emanuel, der havde nære kontakter til SF'erne Hanne Reintoft, Pia Dam, Erik Sigsgaard og Holger Vivike. Ved hovedbestyrelsesmødet i SF 5. november 1967 havde DKP ventet, at Aksel Larsen ville redegøre for udenlandsk og indenlandsk infiltration, men det skete ikke, og venstrefløjen inden for partiet fik således ikke brug for den erklæring, som Vivike ifølge PET havde fået den sovjetiske ambassade til at fremstille. Denne erklæring skulle have indeholdt en tilbagevisning af Aksel Larsens påstand om udenlandsk infiltration. Venstrefløjen i SF havde ifølge PET hele tiden vidst, at Holger Vivike holdt snæver kontakt med den sovjetiske ambassade.²³

PET fulgte også med nogen bekymring kommunisternes kamp for at trænge ind i den danske fagbevægelse fra 1968. PET beskrev i 1969 den danske fagforeningsbevægelse som „dybt rodfæstet i det danske socialdemokrati“ og den samlede organisation for hovedparten af landets fagforbund LO som „fri for kommunistisk indflydelse“. Det samme gjorde sig gældende for de enkelte fagforbund, hvorimod nogle fagforeninger – fortrinsvis i hovedstadsområdet – ifølge PET's notat havde „kommunistisk dominans i ledelsen“. PET konkluderede, at den sovjetiske indflydelse på danske fagforeningsforhold på daværende tidspunkt var „uden nævneværdig betydning, og at de kontakter, der søgtes knyttet fra russisk side, i væsentlig grad havde et informativt sigte. Men man hæftede sig ved, at arbejdsattaché Valentin Lomakin i sin kontakt med DKP havde foreslået, at DKP styrkede Preben Møller Hansens position i ledelsen, eftersom dette medlem havde opnået en stærk kontakt i fagbevægelsen.²⁴ I 1970 skrev PET, at Preben Møller Hansen havde været til samtale i Moskva hos SUKP angående politiske strategier over for den socialdemokratiske del af fagbevægelsen, ligesom PET sluttede, at Preben Møller Hansen var blevet en ledende figur i den kommunistiske del af fagbevægelsen.²⁵ Samtidig advarede forskellige internationale vurderinger mod kommunisternes bestræbelser fra slutningen af 1960'erne på at anvende en „enhedsfronttaktik“ i forhold til fagbevægelsen, og at spænde disse massebevægelser for østblokkens propagandavogn.

Et andet positivt resultat for DKP i slutningen af 1960'erne var ifølge PET

²² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 90.

²³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 242.

²⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 241.

²⁵ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 161.

„overtagelsen“ af den danske Vietnambevægelse. PET vurderede på det tidspunkt, at DKP justerede sin politik fra en tilbageholdende attitude over for trotskisternes Vietnamkomitéer i retning af en mere kritisk indstilling til amerikanernes bombning. Hensigten var ifølge PET reelt at bruge Vietnamkritikken til NATO-modstanden, der lå kommunisterne på sinde. Det var ifølge PET et gennembrud for DKP, at Carl Scharnberg, der få år forinden havde sikret DKP's indflydelse på *Kampagnen mod Atomvåben*, også var gået ind i Vietnambevægelsen.²⁶ PET citerede fra DKP's egen beretning om kommunisternes arbejde i Vietnambevægelsen, „at de overalt er med i ledelserne, og at de på en smidig og klog måde stærkt medvirker til at give bevægelsen indhold og retning.“ Det var kommunisternes taktik at „skabe en fornuftig balance i tingene, således at de mange ikke-kommunister, vi samarbejder med, kan føle sig sikre på, at beslutninger kun træffes efter grundig diskussion“. Næste skridt ville så være, at NATO blev inddraget i diskussionen. DKP mente, at netop medlemskabet af NATO var meget farligt i denne forbindelse, fordi denne „aggressive organisation giver Danmark et medansvar for krigen i Vietnam“. PET's vurdering var imidlertid, at selvom DKP selv mente, at arbejdet var forløbet nogenlunde det forløbne år, så stod denne vurdering ikke for en nærmere prøvelse. Ifølge PET var der i 1967 tale om stagnation i form af nedgang i medlemstal og ringe indsamlingsresultater, og det til trods for, at der af flere indenrigspolitiske årsager skulle have været gunstigere vilkår for DKP.²⁷

En succes for Sovjetunionen, som PET registrerede, var en stadig større indflydelse på den internationale Vietnambevægelse. Såvel den 5. Stockholmskonference, 28.- 30. marts 1970, som den internationale kommission til undersøgelse af amerikanske krigsforbrydelser var ifølge PET's oplysninger typiske eksempler på sovjetkommunistisk organisationsstyring. Verdensfredsrådet havde i 1967 overtaget den første Stockholmskonference, som fandt sted i juli 1967, „hvor de ikke-kommunistiske deltagere på dreven vis udmanøvreredes af de erfarne taktikere fra Verdensfredsrådet“, og undersøgelseskommissionen blev til takket være en anden sovjetisk styret organisation, International Association of Democratic Lawyers (IADL). En 3. session var berammet til afholdelse i København i oktober 1967 med det formål „at stemple USA i verdensoffentligheden“. Vietnam 69, der hidtil havde været styret af VS, var nu ifølge PET's analyse også overtaget af DKP gennem en forberedelseskomité med en række DKP'ere og fremtrædende kulturpersonligheder.²⁸ Ifølge internationale vurderinger havde de øvrige kommunistpartier i NATO-lande samme held med at udnytte såvel Vietnambevægelsen som kampagnen mod EF til kommunisternes fordel.²⁹

²⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 165.

²⁷ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 240.

²⁸ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 257.

²⁹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 160.

Øget selvtilid i DKP fra 1970

I 1973 noterede PET den ros, DKP høstede på kongressen for sit arbejde med den danske Vietnambevægelse.³⁰ Året efter havde DKP ifølge PET også taget styringen i *Chilekomiteen* oprettet samme år samt *Salvador Allende-komiteen*, hvor det i begge tilfælde drejede sig om at „skæmme USA offentligt“. Det var DKP's organisations-erfaring og midler, der på lidt længere sigt sejrede, skrev PET i 1974.³¹ DKP's øgede gennemslagskraft i kampagnerne hang ifølge PET sammen med stigende medlemstal og navnlig øget interesse blandt ungdommen for et parti, der efter lang tids stilstand atter opnåede status som det eneste realistiske alternativ til den borgerligt-kapitalistiske samfundsmodel. Ifølge internationale vurderinger var DKP stort set det eneste kommunistparti, der havde forbedret sin stilling væsentligt i begyndelsen af 1970'erne.³² PET så det også som et tegn på DKP's øgede aktivitet, at Danmark i denne periode atter var udsat for strejker foranstaltet af kommunistiske tillidsmænd.³³

I sine rapporter fra starten af 1970'erne pointerede PET den øgede risiko for, at DKP evnede at mobilisere det store antal unge, som meldte sig ind i kommunisternes rækker. I 1972 så *Kommunistiske Studenter* dagens lys med afdelinger på samtlige universiteter, *De Uddannelsessøgendes Samarbejdsudvalg (DUS)*, oprettet 1967 var nu kommunistisk ledet, *Lærlingenes Landsorganisation (LLO)* var nærmest at betragte som en kommunistisk opposition til LO, og *Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF)* – paraplyorganisationen for danske ungdomsorganisationer med tilsammen omkring 900.000 medlemmer – havde nu fået delvis kommunistisk styring i kraft af DKP-medlemmer på vigtige poster i ledelsen. Det kommunistiske islæt sås ifølge PET allerede i arbejdet med forberedelse af stor dansk deltagelse i Østberlinfestival 1973.³⁴

PET og FE så DKP's tilbagevundne styrke i 1970'ernes mange anti-NATO-initiativer. *Samarbejdsudvalget mod NATO* og andre samarbejdskomitéer for fred var DKP-styrede, ligesom den gamle fredsbevægelse *Aldrig mere Krig* var effektivt DKP-infiltreret. FE beskrev i 1976 faren for, at DKP dygtigt påvirkede „politiske forhold, som har indflydelse på dansk forsvarspolitik og relationer til NATO“, „mistænkeliggør det danske forsvar“, „bidrager til at stimulere oppositionen imod dansk forsvar og NATO“ og samtidig „medfører en tilsløring af kendsgerningerne vedrørende Warszawapagten“. I spændingsperioder risikerede denne „psykologiske krigsførelse at være den farligste og mest uberegnelige faktor“, idet den „nedbryder tilliden til forsvaret“ og „skaber mistillid og adskillelse mellem befolkningen og regering og folketing“ ved udspre-

³⁰ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 239.

³¹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 160.

³² Materiale i PET.

³³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 161.

³⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 249.

ning af rygter, etablering af ulovlige strejker og trusler mod nøglepersoner.“ I den forbindelse fremhævede FE, at Warszawapagten anså Danmark for særligt sårbar over for undergravende virksomhed.³⁵

Det foruroligede PET, at DKP i samme periode i NATO-modstandsgrupper opnåede større lydhørhed og opbakning, f.eks. gennem *Komitéen til bekæmpelse af NATO*. Denne komités mål var at „udbrede Sovjetunionens propaganda“ under dække – ligesom i Vietnambevægelsen – af en moderat linje, således at emnerne Grækenland, Tyrkiet, Portugal, Grønland, Færøerne og Island, NATO-landenes våbenproduktion og militæruddgifter kunne nå ud til en bred, ikke-kommunistisk del af den danske befolkning.³⁶ Og det var desuden slående for PET, at de sovjetisk styrede internationale kultur- og fredsorganisationer nu gjorde sig gældende i dansk foreningsliv på langt stærkere vis end i 1960'erne. Som eksempler nævnte PET *Dansk-Vietnamesisk forening*, stiftet 31. januar 1977 som afløser for *Vietnam 69*, og *De danske Vietnamkomitéer (DDV)*. Som formand sad den DKP-loyale Kate Fleron og i hovedbestyrelsen sad DKP'eren Ingmar Wagner side om side med socialdemokraten Ole Espersen.³⁷

Gennem den kolde krig var det blevet en rutine for PET at følge de danske kommunister i opgang og nedgang, og man så sine formodninger om partiets store indflydelse bekræftet gennem 1970'erne. Efterretningstjenesternes detailviden om partiets aktiviteter var med til at gøre det let at spore, hvorfra aktiviteter og kampagner rettet mod Danmarks deltagelse i det vestlige samarbejde og mod NATO-medlemskabet stammede.

Samlet vurdering af den østlige påvirkning

At måle politiske aktørers indflydelse er en kompliceret affære. Beslutninger bliver typisk til i et samspil af en række bevidste og ubevidste overvejelser og hensyn. For Sovjetunionen og de socialistiske lande var det ud fra deres ideologiske forestillinger uproblematisk at fremstille CSCE- og afspændingsprocessen som en ensidig succes for deres politik. De havde gennem mange år arbejdet for dette mål. At fremstille CSCE som en sovjetisk påvirkningstriumf over for Vesten var dog allerede set med samtidige briller i 1975 uholdbart. Vestlig afspændingspolitik blev formuleret på vestlige præmisser, som både var forskellige fra og overlappende med østsidens.

Et tilsvarende eksempel var anerkendelsen af DDR og det tyske spørgsmål. Atter blev løsningen af problemet fremstillet som en succes for de socialistiske landes propaganda-apparater. De havde – i særdeleshed naturligvis det øst-tyske – ført en årelang kampagne mod isolationen af DDR. Anerkendelsen var imidlertid led i den nye vesttyske østpolitik, som indebar en ny strategi og tak-

³⁵ „Fokus på spionage, sabotage & undergravende virksomhed“, Fokus nr. 6/76, FE's arkiv.

³⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 195.

³⁷ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 250.

tik over for DDR. Alligevel var de østlige kampagner ikke virkningsløse, fordi den aktive propaganda var med til at fastholde temaet anerkendelse på dagsordenen, udstyre debattørerne med argumenter og anledninger til at tage spørgsmålet op i offentligheden, i nationale politiske fora eller internationalt, som det var tilfældet, da Danmark stillede sig kritisk over for forskellige ordninger vedr. rejser mellem de to dele af Tyskland.

Den umiddelbare konklusion på effekten af påvirkningen må være, at den østlige påvirkning i sig selv havde vanskeligt ved at fremkalde ændringer i den politiske linje i Danmark og i Vesten. I det omfang den østlige politik og deraf følgende påvirkningsindsats var delvist sammenfaldende med politiske interesser i Vesten kunne de understøtte en udvikling, der måske kunne føre til et resultat af fælles interesse. Konfronteret med en kontant afvisning fra vestlig side havde østpåvirkningen dårlige vilkår.

Det bliver ikke mindre vanskeligt at måle effekten af forsøg på at ændre almindelige forestillinger i tilfælde, hvor man ikke fra østlig side førte konkrete kampagner. Som beskrevet i det foregående kapitel havde hovedparten af den østlige påvirkning ikke til formål at slå til lyd for en bestemt enkeltsag. Den rettede sig imod en langsigtet påvirkning i Vesten. Det var de socialistiske staters image eller socialismebilledet, det drejede sig om. Målet var, at danskerne skulle bringes til at forstå Sovjetunionen og de øvrige socialistiske lande på et mere positivt grundlag. Den ønskede nyttevirkning af dette lange påvirkningstræk fordelte sig over en bred skala. I den ene ende af skalaen håbede man på at skabe klangbund for prosovjetiske eller antivestlige kampagner. I den anden ende lå ønsket om at skabe forudsætningerne for overgangen til socialisme i Danmark efter en marxistisk-leninistisk model. Dette ultimative succeskriterium for påvirkningsarbejdet viser, at dette område var kampplads for den kolde krigs vigtigste og mest grundlæggende strid – den fundamentale politiske og ideologiske konkurrence mellem den marxistisk-leninistiske og den kapitalistisk-markedsorienterede samfundsmodel.

Når en hurtigere og nemmere overgang til socialismen blev opstillet som endemålet for påvirkning i Danmark, var det klart, at propagandaapparatet ikke stod over for nogen let opgave. Sovjetunionens nærmeste politiske allierede, DKP, der som det eneste danske parti på baggrund af marxismen-leninismen opstillede et klart udenrigs- og indenrigspolitisk alternativ til den valgte politik, havde ganske svært ved at begejstre danskerne. Partiet var ikke i stand til at udnytte det politiske apparat, der faktisk stod til dets rådighed med støtten fra broderpartierne i Østeuropa. Samlet set lykkedes det efter alt at dømme ikke østlandene at vinde indflydelse på dansk sikkerhedspolitik. I påvirkningsarbejdet gennem organisationer og foreninger var det imidlertid til gavn for østblokken, at USA havde et dårligt image i perioden, navnlig under Vietnamkrigen 1965-1975. Østlandenes kampagner kunne hægte sig på antiamerikanske stemninger i befolkningen og på agitationen mod NATO og for alternative sikkerhedsordninger. Størst succes havde østlandene gen-

nem 1960'erne og første halvdel af 1970'erne formentlig med at diskreditere USA og Vesttyskland. Der var også visse muligheder for at fremme østblokkens sikkerhedspolitiske visioner på grund af yngre årgange, der engagerede sig i organisations- og foreningslivet, og som ikke havde 1950'ernes frygt for Sovjetunionen som en del af deres umiddelbare baggrund. Østlandene havde også vanskeligt ved at tilbagevise den vestlige kritik af undertrykkelsen i øst. I samme periode voksede det indtryk i de vesteuropæiske befolkninger, at østblokkens styrende eliter ikke tjente befolkningernes interesser, men i stedet anvendte samfundets ressourcer til oprustning.

Det er altid vanskeligt at udskille den østlige påvirkning fra de hjemlige vestlige impulser. Politisk og bureaukratisk vil der være faktorer, som både kan tendere mod at overvurdere og undervurdere påvirkningen. Det gør det ikke mindre vigtigt at identificere karakteren og omfanget af østlig påvirkning, men det gør, at man bør være forsigtig med at omfavne hurtige konklusioner. Spørgsmålet diskuteres nærmere i sidste del af kapitlet.

Perspektivering

Formålet med kapitel 42-45 har været at få et overblik over østlige påvirkningsforsøgs strategi og metode. Dels er der præsenteret et stort nyt materiale fra arkiverne, dels foretaget en opsamling og systematisering af også tidligere tilgængeligt materiale. Derimod er der ikke tale om en egentlig analyse af disse påvirkningsforsøgs direkte indvirkning på den brede politiske meningsdannelse i Danmark. Selv hvis man indsnævrede emnet og koncentrerede sig om debat og politikformulering på det sikkerhedspolitiske område, ville det som nævnt være vanskeligt at nå frem til en utvetydig bestemmelse af effekten af de enkelte omstændigheder og påvirkninger, som udgjorde forudsætningen for den sikkerhedspolitiske meningsdannelse.

Grundlæggende indgår ret faste værdiopfattelser og politisk-ideologiske orienteringer i den politiske meningsdannelse med betydelig vægt. Der skal som regel ske omfattende forandringer i omgivelserne for at rykke markant på grundorienteringerne. Det indebærer, at der kun er et begrænset spillerum for propaganda og andre former for holdningspåvirkning. Udviklingen viste, at det var et grundvilkår for de østlige, bredt orienterede forsøg på holdningspåvirkning, at det danske samfund i det væsentlige var præget af en ganske fast funderet afvisning af den sovjetiske samfundsmodel. Dette gælder også for dele af den politiske venstrefløj, men naturligvis med DKP som en oplagt undtagelse. For de fleste danskere var Øst ensbetydende med ensretning og undertrykkelse, persondyrkelse og militærparader. I en tid præget af langt hår og løse gevandter var de østlige signaler helt forkerte. De venstre-revolutionære og kommunistiske grupper i Europa i 1970'erne fik en overproportional indflydelse og blev katalysatorer for politiske og kulturelle pro-

cesser, der rakte langt ind i statsapparaternes og samfundenes midtzone og afstedkom en veritabel revolution på en lang række områder. Men vurderet i lyset af systemkonflikten i den kolde krig havde disse bevægelser kun sjældent noget med østsympatier at gøre.

Til uddybning af den mere generelle karakteristik af den brede opinions holdninger til de østlige systemer må det nævnes, at disse holdninger var underkastet forandringens lov. Der var i 1960'erne en vis nysgerrighed mht. de økonomiske resultater, og netop i begyndelsen af 1960'erne opstod forestillingen om en mulig konvergens mellem de økonomiske systemer i øst og vest. Egentlig begejstring for den økonomiske udvikling i øst var der kun få, som gav udtryk for, mens majoriteten vist må siges at have forholdt sig interesseret, men nøgternt iagttagende, afventende svaret på om de østlige systemer var leveringsdygtige på længere sigt i konkurrencen med de vestlige forbruger- og velfærdssamfund. Ligeledes kunne man i 1960'erne notere den samme iagttagende, afventende holdning med hensyn til, om østlandene langsomt ville bevæge sig ud af stalinismens skygger i retning af socialisme med et menneskeligt ansigt. Med bl.a. Tjekkoslovakiet 1968 og med de menneskelige tragedier, der til stadighed udspillede ved den tyske zonegrænse efter Berlins murens opførelse, var det i store træk slut med den forsigtige venten på svar.

I 1970'erne stillede problemet sig væsentlig anderledes set fra den brede opinions side: Kunne man finde måder at regulere forholdet på til den våbenstruttende, men politisk, økonomisk, socialt og humanitært retarderede kæmpe i øst? Afspændingspolitikken med bl.a. CSCE og våbenkontrolaftaler blev prøvet, men de indkapslede, stagnerende systemer satte begrænsninger for, hvor langt man kunne nå ad den vej, og mod slutningen af årtiet blev systemkonflikttemaet mere fremtrædende, mens man forsøgte at redde stumperne af afspændingspolitikken. I ideologisk farvede erklæringer fra øst vedblev klassekamps- og revolutionstemaer at spille den vante rolle, men i de mere pragmatiske østlige policyovervejelser vedrørende Norden og Danmark synes de herskende politiske vilkår at være blevet erkendt, således at der ikke var forventninger om store socialistiske samfundsomvæltninger inden for nogen overskuelig fremtid. Snarere sigtede man mod det mere beskedne mål at skabe et større spillerum af modtagelighed for østlige forslag og ideer på det udenrigspolitiske område og mod så vidt muligt at forbedre sit image.

Hvis vi trods alt, med den forsigtighed, som de foregående overvejelser tilsiger, skulle forsøge at karakterisere den bredt anlagte østpropagandas effekt, så ville det være, at den kun i beskedent omfang formåede at påvirke den danske opfattelse af de østlige samfund. At finde dem attraktive forblev set ud fra dette helhedsbillede en politisk kuriositet forbeholdt de få DKP'ere og i en kort overgangsperiode måske nogle få SF'ere. Forsøg på ved hjælp af østpropaganda at ændre på denne grundorientering i Danmark var dømt til at mislykkes. Dette blev forstærket af, at meget propagandamateriale havde et markant præg af østlig husflid og var udformet uden større sans for, hvad der

Dronning Margrethe modtages i Sovjetunionen i maj-juni 1975. (Søværnets Fototjeneste/Marinens Bibliotek).

gjorde sig i Danmark. Forfatterne manglede tit førstehåndskendskab til vestlige samfund og havde størstedelen af deres viden fra hjemmeproduceret propagandamateriale.

Anderledes forholder det sig med muligheden af, at den østlige propagandainsats kunne give et forøget spillerum for østlige politiske initiativer på det sikkerhedspolitiske område. Propagandaen kunne finde en vis klangbund i, at der hos de fleste var et element af afspændingstænkning, knyttet til sik-

kerhedsdilemmaet. Med andre ord, at mange følte sig tilskyndet til at overveje de chancer, der kunne synes at være for i det mindste at dæmpe, hvad der kunne forekomme at være de mest risikable udslag af systemkonflikten. Østlige henvisninger til fredens krav og den massive, i hovedsagen vestligt genererede kritik af USA under Vietnamkrigen indebar i almindelighed næppe en mere positiv holdning til den sovjetiske samfundsmodel, men betød en forskydning af fokus i den danske debat, hvilket gjorde, at østlandene i perioder kunne ligge ganske bekvemt i læ af især USA-kritikken. En tilsvarende læeffekt blev formentlig skabt gennem Land og Folk-festivaler og lignende arrangementer, som tiltrak en del unge med underholdning og samvær. Det sidste forblev dog dråber i et hav af almindelig flower power-kultur og andre tendenser inden for ungdomskulturen, der af Øst blev fordømt som udslag af vestlig dekadence. Ser vi bort fra begrænsede miljøer, ville det være en fundamental misforståelse af den brede venstreorienterede scene i Danmark i 1970'erne at se den som sympatisk indstillet over for den sovjetiske samfundsmodel, eller som skabt af eller blot næret af østaktiviteter og øst-understøttelse. Den havde sine rødder andre steder, først og fremmest i den ungdomskultur, der voksede frem i de vestlige velfærdssamfunds efterkrigs-generation i et substrat af primært anti-autoritær kritik af vestlige institutioner og livsformer og kritik af krigen i Vietnam.

Den særlige del af påvirkningsproblematikken, som er knyttet til sikkerhedspolitikken og 'fredskampen', bliver behandlet i et senere kapitel med fokus på 1980'erne, hvor dette tema blev særlig prægnant. Her skal vi blot nævne holdningerne til NATO-medlemskabet og afspændingsprocessen i Europa. I forhold til den foregående periode, hvor Øst havde forsøgt at forhindre fornyelsen af NATO-medlemskabet i 1969, var der i årene 1973-1979 både flere tilhængere og flere modstandere af NATO-medlemskabet, 52 procent tilhængere og 21 procent modstandere, men modstanden var i mellemtiden trængt ganske langt ind i Socialdemokratiets politiske organer og i Det

Radikale Venstre. I periodens sikkerhedspolitiske oplæg fra Socialdemokratiet er det svært at finde en positiv argumentation for NATO-medlemskabet, hvorimod et moralsk argumenteret ubehag ved medlemskabet kom frem, når det, ofte med tydelig beklagelse, konstateredes, at medlemskab nu engang var det realistiske grundlag for dansk sikkerheds- og afspændingspolitik.

Blandt de påvirkningsmetoder og –temaer, som er behandlet i det foregående, kunne man være tilbøjelig til at anse DKP's kadrearbejde og specielt kursusvirksomheden i udlandet som det mest virksomme. Selv om kursusdeltagerne ikke altid var lige tilfredse med deres udlandsophold, får man alligevel indtryk af, at der på den måde blev skabt en ganske vist ikke voldsomt stor, men til gengæld målbevidst og disciplineret partielite, der gjorde sin indflydelse gældende i bl.a. uddannelsesinstitutioner, medier, kulturliv, ungdomsorganisationer og fagforeninger. Derimod forekommer effekten af arbejdet i venskabsforeningerne og med propagandabladene at have været særdeles beskedene. I perioden blev der oversat en række sovjetiske værker inden for psykologi, pædagogik mv., hvilket må ses i lyset af den i pædagog- og universitetskredse ret stærke marxistiske orientering af vestlig aftapning, snarere end som udslag af egentlige påvirkningsforsøg fra Øst.

Gennemgangen af materialet efterlader umiddelbart indtrykket af en ret omfattende propagandainsats fra østlig side, og man må spørge, hvorfor denne indsats blev opretholdt, hvis effekten af den var beskedene. Når Øst opretholdt indsatsen, skyldtes det måske blandt andet, at det ikke var let at danne sig et klart billede af propagandaens virkning, og at der var skiftende konjunkturer for østpropagandaen. Uden et klart billede af propagandaens samlede effekt over tid kunne man fra østlig side fortsætte indsatsen ud fra forestillinger om, at konjunkturerne ville vende, at man havde historien på sin side, og at man på langt sigt ville indkassere belønningen for sin ihærdighed. Dertil kommer det mere subtile forhold, at der er et element af selvlegitimering for et regime i at have en udlandspropaganda. Endelig stræber propagandamaskinerier ligesom andre bureaukratiske systemer efter at opretholde deres egen eksistens, uanset om de har succes eller ej.